

BIBLIOTERÁPIÁS SZEMLÉLET LEHETŐSÉGEI A KÖZOKTATÁSBAN PROJEKTMÓDSZERREL

Preventív, nőitéma-fókuszú traumamegelőző program a
közoktatásban

Tézisfüzet

Auer Eszter

Pécsi Tudományegyetem

„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. habil. V. Gilbert Edit, egyetemi docens habilitált doktor. Magyar Nyelv-
és Irodalomtudományi Intézet. Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék

2022. 07.10.

„Rólunk szól a mese, csak nem tudunk eljutni a célunkhoz a művek nélkül.” (interjúrészlet)

„Azt a szót, amely segít és örömet szerez, nem mondhatod magadnak.” (etióp mondás)

1. A disszertáció tudományos célkitűzése és szerkezete

Disszertációmban egy olyan gender- és emberiméltóság alapú projekt kidolgozását tűztem ki célul, amely lehetőséget biztosít a középiskola keretein belül – főként a magyarórákon – társadalmi problémák feldolgozására preventív jelleggel. A feminista pedagógia és neveléstudomány elméleti kereteiből és kérdésfelvetésiből kiindulva közelítek meg (nagy részét kortárs) irodalmi műveket. A feminista elméleti keret nem csupán a női olvasatokat vagy szempontokat jelenti, számos olyan nézőpont helyet kap és kaphat, amely a jelenlegi irodalomoktatásból vélhetően kimarad. Több olyan társadalmi kérdést megjelölök, amelyek alkalmasak lehetnek az irodalomórák témájának. Jelen disszertációban a traumaprevenció a fő fókusz, ezen belül is a párkapcsolaton belüli erőszak és a nőket érő erőszak. A témaválasztás indokolja a tankönyvek és tananyagok női szempontú vizsgálatát. Két, a maga nemében úttörő tankönyvcsomagot és a disszertáció írásakor érvényben lévő B kerettantervet elemzem előre meghatározott szempontok szerint, arra keresve a választ, hogy a női tapasztalat és egyáltalán a nő helyet kap-e a tankönyvek lapjain.

A már a címben is megjelölt projektmódszer a kidolgozott modul összeállításában és használatában kapott és kap fontos szerepet. A feminista pedagógia egyik célkitűzése, hogy a tanulási folyamatban konstruálódjon meg a közös tudás. A projektmódszer ehhez kínál eszközöket és módot. Az általam kidolgozott és kipróbált projekt használható irodalom-, nyelvtan-, történelem-, informatika- és statisztikaórákon is. A diákok és a pedagógusok együttműködésével hoz létre egy közös alkotást, amely jelen esetben egy konferencia.

Az elkészült modult egy középiskolában a gyakorlatban is kipróbálhattam. A közös munka megtervezéséhez és az eredmények értékeléséhez az akciókutatás módszerét választottam, mert jól illeszkedik mind a projektmódszer, mind a feminista neveléstudomány főbb pontjaihoz. Elemzem az elkészült anyagokat, a saját és a tanulók tapasztalatait is, amelyek alapján átdolgoztam és több ponton módosítottam az eredeti óraterveket.

A biblioterápiás szemlélet megoldást kínál a művek/szövegek és a diákok közti párbeszéd kialakításban. Az irodalomóra terepe lehet az önismeret, empátia és közösségek fejlődésének. Az oktatási folyamat kiemelt szereplőiként a pedagógusok tapasztalatai és attitűdjei meghatározóak a biblioterápiás szemléletű, preventív irodalomórák elterjedésében. Négy tanárral (középiskolai és egyetemi) felvett interjú tartalomelemzése ezeket az attitűdöket és tapasztalatokat mutatja be.

A pedagógusok, diákok és tankönyvek hármában vizsgálom az irodalomterápia lehetőségeit az oktatásban. Az 7. és 8. fejezetben bemutatom a biblioterápia elméleti hátterét, kapcsolatát a narratív pszichológiával, a szöveg hatásának mechanizmusát. A 9. fejezetben vázolom a trauma tüneteit és pszichológiai definícióját, illetve érintem azokat az elemeket is, amelyek lehetőséget biztosíthatnak a traumaprevenció biblioterápiás eszköztárának.

A 14–16. fejezetekben vizsgálom két tankönyvcsomag nőképét, a nők és női tapasztalat jelenlétét. A 17. fejezetben az általam kidolgozott projektek kiterjesztéseként több, társadalmilag is fontos probléma alapján javaslatot teszek ezek biblioterápiás feldolgozására. A 18. fejezetben közlöm a kidolgozott modult óratervekkel és módszertani útmutatóval. A 19. fejezetben egy megvalósult projekt tapasztalatait összegzem.

2. Tézisek és eredmények

Kutatásom központi kérdése, hogy a trauma mint téma és probléma hogyan kaphat helyet a középiskolai oktatásban. A középiskolai oktatás nem fordít elegendő figyelmet olyan társadalmilag fontos kérdésekre, mint a traumafeldolgozás, családon, párkapcsolaton belüli erőszak, szexuális bántalmazás. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy ezek a témák hogyan kapcsolódhatnak be az oktatásba, milyen módszerekkel kaphatnak helyet a tanórákon, az iskola életében. A diákok felvilágosítása, a testi integritás tudatosítása fontos feladat, amely alól az iskola sem vonhatja ki magát. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy minden olyan szakember, aki gyermekekkel foglalkozik, vagy éppen szülő, felelős azért, hogy a tanulókat megfelelő információkkal lássa el, és hogy ő maga is tisztában legyen a kérdést érintő fogalmakkal. A szexuális bántalmazás nagy százalékban a családon belül történik meg, vagy egy közeli ismerős az elkövető. Ebben a súlyos témában kívánatos lenne, bármilyen nehéz is, hogy a szakemberek (tanárok, pszichológusok) felismerjék a tüneteket, bizalomteljes légkört alakítsanak ki, ahol a gyermek meg tud nyílni, és olyan tudással rendelkezzenek, amely segítségére van abban, hogy a további lépéseket

megtehesse. Olyan modul kidolgozását tervezem, amely mind a diákokat, mind a tanárokat ellátja a szükséges információkkal, és segítséget nyújt abban, hogy egy társadalmilag égető probléma megoldása már az iskola keretein belül elkezdődhessen, kilépjen az elhallgatás köréből. A szexuális bántalmazás tüneteinek ismerete a tanárok részéről és a diákok tudatossága nagyban hozzájárulhat a megelőzéshez. Ez kényes és nehezen kezelhető téma, különösen az oktatás keretein belül. Az általam használt művek elsősorban a nők elleni erőszakra, az őket érő elnyomásra hívják fel a figyelmet.

Disszertációm az irodalomtudomány, a pszichológia, illetve a neveléstudomány metszéspontjában helyezkedik el. Az oktatás keretein belül irodalmi művekkel igyekszik pozitív pszichológiai változásokat elérni a diákoknál.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy a közoktatás megfelelő terep lehet-e egy traumaprevenciós program számára, és ha igen, milyen módszerekkel, elméleti háttérrel. Van-e szerepe a trauma feldolgozásában/preveniójában a közösségnek, iskolának, osztálynak? A tanárok szerepe ebben a kontextusban egyedülálló, hiszen ők töltenek sok időt a diákokkal, akik között is lehetnek traumatizáltak. Ez vezet ahhoz a kérdéshez, hogy vannak-e a traumának olyan jelei, amelyeket a tanárok felismerhetnek, és az iskolapszichológussal vagy más segítő szakemberrel együttműködve támogatják a tanulót. A preventív program témáját tekintve leginkább a középiskolai szinten tervezhető, azonban a dolgozatban kitérek a fiatalabb gyermekeket ért traumahelyzetekre, mert ezeknek a korábbi eseményeknek a nyomaival, tüneteivel is találkozhatnak a pedagógusok. Hipotézisem szerint meghatározhatóak olyan traumatikus tünetek, amelyeket a pedagógusok felismerhetnek, és szakemberhez irányíthatják diákjaikat.

Körbejárom azt a kérdést, hogy jelenleg az iskola hogyan jeleníti meg, ha megjeleníti a nemi szerepeket, női tapasztalatokat, illetve, hogy a gimnáziumi tankönyvek támogatják-e ezt a folyamatot. Milyen női és férfi sztereotípiák jelennek meg, ha megjelennek, illetve a két nem viszonyát hogyan mutatják be? Jelen kutatásban két irodalomtankönyv-csomagot elemzek, amelyek formabontónak számítanak a saját élmény bevonása és az irodalmi szövegek tágabb kontextusba helyezésével. Hipotézisem szerint – az általam elért tanulmányok és kutatások alapján – a nők csak csekély számban jelennek meg a tankönyvekben. A nemi sztereotípiák hangsúlyosan képviseltetnek az oktatásban, valamint a nők hiánya reflektálatlan marad.

A tankönyvek mellett az oktatási folyamat egyik legfontosabb szereplői a pedagógusok. Egy újfajta terápiás szemlélet bekapcsolását a közoktatásba természetesen elő kell készíteni, a pedagógusoknak eszközöket kell adni. Jelen dolgozatban azt vizsgálom, hogy a tanárok hogyan vélekednek erről a módszerről, hogyan jelenik meg praxisukban, ha megjelenik. Hogyan határozza meg attitűdjüket, módszereiket? Elképzelhetőnek tartják-e a középiskolai és az egyetemen tanítók a biblioterápiás szemlélet adaptálását közoktatási keretek közé? Milyen folyamatok mennek végbe egy-egy sajátélmény fókuszú órán? Hogyan vonódik be a folyamatokba a pedagógus és hogyan a diákok? Mennyiben tér el a középiskolai és az egyetemen oktatók véleménye a szemléletről és a módszerről?

Hipotézisem szerint a középiskolai tanárok nagyobb idői és tantervi nyomásnak vannak kitéve, ezért a biblioterápiás szemlélet kevésbé jelenik meg az óráikon, illetve a kánont és a kötelező műveket fontosabbnak tartják az oktatási folyamatban.

Hipotézisem szerint a tankönyvek és tanmenetek csak kis számban foglalkoznak női szerzőkkel, a női tapasztalatok kevésbé vannak előtérben, hiányuk reflektálatlan marad. A két vizsgált tankönyvcsomag részben igazolta ezeket az elvárásokat, egyik tankönyvben sem volt 15%-nál nagyobb a női nevek aránya, a női oldalt (szerzők bevonása vagy hiánya, szereplők viszonyulásainak értelmezése, a női karakterek kissé sematikus jellemzése) elnagyoltan ábrázolja, hiányukra nem reflektál. A női szerzők kis száma nem felrható a tankönyveknek – társadalomtörténeti okokból sem –, a hiányra való reflexió azonban megfelelő eszköz lehet a női tapasztalat hiányának kiküszöbölésére. A saját reflexiók, véleményformálást segítő feladatok a lány diákok tapasztalatait is beemelhetik a tanulási folyamatba.

A biblioterápiás szemléletű oktatókkal készített négy interjú szereplői olyan alapnak tekintik ezt az attitűdjüket, amely meghatározza tevékenységükben a tanítási/tanulási folyamatokat. A problémáik különböznek: a középiskolában tanítók túlterheltnek érzik a tantárgyat, sokszor vannak időszükében, és nincs meg a lehetőségük a szövegek szabad megválasztására. Az osztályok túl nagyok, így nincs módjalehetősége minden diáknak megszólalni az órákon. Az egyetemi tanárok lehetőségei rugalmasabbak, kisebb csoportokkal dolgoznak, szabadabban választhatnak szövegeket. Ezen a szinten inkább a szerepek összemosódása jelent nehézséget. A hallgatók belső tartalmakat osztanak meg magukról, a tanárok szerint olykor túl mélyeket is. Nehéz elkülöníteni a tanárszerepet a terapeutától, s ők nem is azok, hanem segítő szemléletű irodalmárok, valamint kijelölni a

hallgatót és tanárt egyaránt védő határokat. A középiskolai tanárok interjúi alapján is az látszik, fel kellene szabadítani a tantárgyat a felé irányuló rengeteg elvárástól, a feldolgozandó hatalmas tananyagtól. A tanulók szabadabban fordulhatnak a szövegekhez kisebb csoportokban; az egyetemi órák egyik pozitívuma éppen ez, illetve a tanároknak nagyobb mozgástérre lenne szükségük a szövegek megválasztásában a középiskolában is. A pedagógusokkal kapcsolatos hipotézisem szerint a traumának lehetnek nagy biztonsággal felismerhető jelei. Ezeket a tüneteket a tanárok észrevehetik diákjaikon. Az általam feldolgozott szakirodalom alapján egyértelműen azonosítható tünetek nincsenek. Vannak azonban olyan jelek, amelyek ha nem is traumára utalnak, más súlyos állapotokat is észlelhetnek. A pedagógusoknak természetesen nem feladatuk a diagnosztizálás, de jelzőszerepük lehet. Sok időt töltenek diákjaikkal, és egy jól működő rendszerben, az iskolapszichológussal együttműködve segíthetik a tanulókat megfelelő szakemberhez irányítani. Így az iskola hatással lehet egy társadalmi probléma kezelésére.

A diákok tapasztalatait a közös munka alatt született reflexiók, beszámolók, magánbeszélgetések alapján vázoltam. A modult az ő meglátásaik, véleményeik, az órákon tapasztalt nehézségek alapján dolgoztam át.

A projekt és az iskolai tapasztalatok főként arra mutattak rá, hogy a művészetterápiás eszközök, mint a rajz, festés, alkotás, a közös megbeszélés és jelentésteremtés képes olyan közeget teremteni, amelyben még az olykor motiválatlan, a tanár irányításához szokott diákok is felszabadulnak. Az, hogy kimondhatják saját véleményüket egy általuk formálisnak ítélt környezetben, idegen volt számukra, de a közös munka és főként a konferencia során már könnyebbé vált.

1. Auer Eszter (2020): A nőirodalom az 1860-as években: elvárások és reakciók. Nőkép és irodalom összefüggései. In: Asszonyoknak igen sokat kell tudni. Új kutatások a nőnevelés történetéből. Ács Marianna (szerk.) Kronosz, Pécs.

2. Auer Eszter (2020): Mese- és biblioterápia az oktatásban. Népmesepont Pécsen, a kultúravárosában. Magyar szakmai nap 2018 kiadványa.

3. Képzés és gyakorlat 16. évf. 1. sz. (2018.) Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek” : Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs, Kronosz Kiadó, 2017. 290 p. ISBN 978-615-5497-95-7

3. Nőképek a Danaidában, mitológiai összefüggésekkel –egy megvalósítási lehetőség az oktatásban, in: Soltész Márton – Gilbert Editszerk., Szabó Magda száz éve, Orpheusz, Budapest, 2019.
4. Traumafeldolgozás a kortárs irodalomban. Sofi Oksanen Tisztogatás című regényének biblioterapikus feldolgozása projekt keretében in: Horák Rita – Samu János Vilmos szerk. Évkönyv, 2018.
5. A Reguly Társaság honlapjáról, különös tekintettel a Madártávlatból programra. Interaktív szemléltető anyag a finnugor nyelvrokonságról
Magyartanítás: Módszertani (0464-4999): 56 2 pp 39-40 (2015)

Konferenciák:

1. Neumann János Egyetem és a Magyar Olvasástársaság olvasáskonferenciája 2019. november 28 – 29.
Neveléssel az olvasásért - olvasással a nevelésért:
az olvasóvá nevelés és az olvasástanítás színterei, lehetőségei, feladatai és kihívásai
Az előadás címe: Biblioterápia lehetőségei az oktatásban
2. Magyar Népmese Szakmai Nap 2018. 10.11. Pécsi Kulturális Központ.
Előadás címe: Mese-és biblioterápia az oktatásban
3. A társadalmi nemek és a testvértudományok. Wesley János Főiskola
2018.11.16 péntek és 2018.11.17 szombat
Előadás címe: Gender és oktatás. Traumafeldolgozás és biblioterápia lehetőségei a középiskolában
4. Új Kutatások a nőnevelés történetében. PAB Neveléstörténeti Munkabizottság konferenciája. 2018. április 18.
Az előadás címe: „A nő irodalom” az 1860-as években: elvárások és reakciók – nőkép és irodalom összefüggései.
5. Horizontok és dialógusok. 2018. május 9-12.
Az előadás címe: A biblioterápia lehetőségei az oktatásban.
6. Szabó Magda száz éve. 2017.10.25. (A PTE BTK centrumú Kortárs Világirodalmi Kutató Kör és a Pécs-decentrum Kulturális Egyesület rendezvénye) Az előadás címe: Nőképek a Danaidában mitológiai összefüggésekkel.
7. Eltérülő nemiség: a túlkompenzálás, visszaélés, megalázás, fölény, leigázás és zsarolhatóság reprezentációi a (főként kortárs) irodalomban és más művészetekben, a történelemben, a társadalomban 2016. 09.28-29. (A PTE BTK centrumú *Kortárs*

Világirodalmi Kutató Kör és a Pécs-decentrum Kulturális Egyesület rendezvénye) Előadás címe: Sofi Oksanen *Tisztogatásának* pedagógiai, irodalomterápiás dekódolása és használata

8. V. Autonómia és Felelősség, Horizontok és Dialógusok III. Előadás címe: Traumafeldolgozás és gender a kortárs irodalomban: a projektmódszer lehetőségei a középiskolai oktatásban

9. V. Autonómia és Felelősség, Horizontok és Dialógusok III. Előadás címe: Traumafeldolgozás és gender a kortárs irodalomban: a projektmódszer lehetőségei a középiskolai oktatásban

10. Horizontok és dialógusok 2019. május 10. Biblioterápia és oktatás. Egy magvalósult projekt bemutatása